

УДК 629.73 (09):069.51(477.53)

**КОЛЕКЦІЯ ПРИСТРОЇВ ДЛЯ ПОДРІБНЕННЯ РОСЛИННОЇ СИРОВИНИ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ НІЕЗ «ПЕРЕЯСЛАВ»)****Жам О.М.***(Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»)*

У статті розглядається історія формування колекції пристроїв для подрібнення соломи, сіна, силосної зеленої маси 2 пол. XIX – 1 пол. XX ст. Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»

Ключові слова: *пристрій для подрібнення, солома, сіно, силосна зелена маса, музей, колекція, експозиція, конструкція, матеріал, виробництво.*

Стрімкий розвиток капіталізму в 2 пол. XIX ст. не оминув сільськогосподарське машинобудування і, зокрема, сприяв удосконаленню технічних засобів для подрібнення рослинної сировини: соломи, сіна, силосної зеленої маси (кукурудзиння, кропива, спориш, люцерна, неотруйні бур'яни, бадилля овочевих культур), овочів (буряки, гарбузи).

Подрібнення соломи, сіна, трави, овочів є необхідною технологічною операцією в переробці рослинної сировини та в приготуванні кормів для відгодівлі свійських тварин і птиці. Меншою мірою подрібнена рослинна сировина (солома) використовується для виготовлення будівельних матеріалів (саманів, вальків, обмазки стін), йде на підстилку домашнім тваринам.

У Російській імперії з погано розвинутих сільськогосподарським машинобудуванням машин для подрібнення рослинної сировини виготовляли дуже мало. Значну кількість їх завозили із-за кордону, переважно англійського, французького, німецького виробництва. Реалізацією машин та інвентарю займалися торгові склади в повітах і губерніях, які підпорядковувалися Торговим відділам сільськогосподарських бюро відповідних управ, а також приватні фірми.

Питання розвитку технічних пристроїв для подрібнення рослинної

сировини до цього часу вивчене недостатньо. Цінним джерелом для їх дослідження є музейні колекції сільськогосподарських знарядь і машинної техніки.

До загальної справи збору, збереження і популяризації культурно-історичної спадщини і, зокрема, сільськогосподарської техніки зробили свій посильний внесок і працівники Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».

Цілеспрямований збір сільськогосподарських знарядь праці в музеї був започаткований наприкінці 50-х рр. XX ст. у зв'язку зі створенням етнографічного відділу Переяслав-Хмельницького Державного історичного музею і триває до сьогодні. За цей час до фондової колекції НІЕЗ «Переяслав» надійшло понад 10 тис. одиниць сільськогосподарських знарядь праці та машинної техніки [1].

З-поміж них виділяється нечисленна (8 шт.), але досить репрезентативна колекція пристроїв для подрібнення рослинної сировини: січкарні (6 шт.), солomorізка (1 шт.), коренерізка-бурякорізка (1 шт.). Представлені в колекції пристрої датуються кін. XIX – сер. XX ст. Зібрані на території Київської, Полтавської, Черкаської областей у 2-й пол. XX ст. За способом виробництва розподіля-

ються на фабричні, кустарні та комбіновані, за місцем виробництва – на вітчизняні та закордонні, за типом приводу – на ручні та кінні.

Першим надбанням музейного зібрання пристроїв для подрібнення рослинної сировини стала січкаря кін. XIX ст. (інв. № Е-228). Налажала вона жителю с. Соснови Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. Демиду Лисковичу Малишенку. До музею січкаря передав його онук Віталій Іванович М'який у травні 1966 р.

За фондово-обліковою документацією січкаря має таку конструкцію: «В основі станина з дерева з довгим дерев'яним жолобом. На залізному валу на кінцях два великі залізні колеса, кожне із чотирма зігнутими спицями. До однієї зі спиць прикріплена залізна ручка, щоб крутити барабан. На тому ж валу – залізний барабан з двома навкіс прикріпленими ножами для різання соломи або трави та маленька шестерня, яка зчеплена з великою шестернею, що приводить у рух триби (вальці) для подачі соломи під ножі. Солома або трава подаються по жолобу до трибів. Приводиться в рух вручну». Розміри січкаряні такі: станина 95х90 см, довжина жолоба 190 см, діаметр колеса 124 см. Залізні частини цієї січкаряні (барабан, ножі, вальці, шестерні, колеса) заводського виробництва, а дерев'яні (корпус, жолоб) – ручної столярської. Це може бути свідченням того, що січкаря реставрувалася: дерев'яні деталі, які з часом зношувалися, замінювалися новими кустарного виробництва [2].

У грудні 1976 р. у жителя м. Переяслава-Хмельницького К.М. Костенка для музейної колекції була придбана січкаря польського виробництва (інв. № Е-2291), виготовлена на поч. XX ст. Січкаря має таку конструкцію: на станині прямокутної форми розміром 79х35х67 см розмінені:

металева платформа з ріжучим пристроєм, гвинтоподібна пластина із загостреним низом, зубчасте колесо діаметром 31 см, дощаний лоток розміром 189х25х17,5 см. Станина складається з двох поперечних брусів (70х7,5 см), чотирьох вертикальних стояків і поперечних планок-зв'язок. У рух січкаря приводилася за допомогою великого махового колеса діаметром 94 см. На планці викарбовано «MWOLSKI S-кc LUBLIN» [2].

Упродовж 1982-1983 рр. музейне зібрання пристроїв для подрібнення рослинної сировини поповнило відразу три січкаряні фабричного виробництва, одна солеморізка кустарного виробництва і одна січкаря-бурякорізка. Така активність у формуванні колекції була пов'язана із підготовкою до відкриття в 1984 р. Музею хліба НІЕЗ «Переяслав» та наповнення експозиції музею сільськогосподарськими знаряддями і технікою різного призначення.

У квітні 1982 р. жителька с. Губського Лубенського р-ну Полтавської обл. Євдокія Денисівна Панасенко передала до музею ручну солеморізку кустарного виробництва, яку змайстрував в 40-х рр. XX ст. її чоловік Микола Олексійович Панасенко для потреб свого господарства (інв. № НДФ-2823). Призначалася вона для того, щоб сікти соломі серпом чи косою. Пристрій невеликий за розмірами (110х13х37 см), складається з трьох дощок, одна з яких лежить прямо на землі, дві інші збиті і прилаштовані на краю першої дошки під кутом одна до одної. В цих двох дошках прорізи, в які вставлялися лезо коси або серпа [2]. Нині солеморізка експонується у коморі заможного селянина-землевласника Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини НІЕЗ «Переяслав».

У лютому 1982 р. житель с. Риги Лохвицького р-ну Полтавської обл. Іван Лукич Дрога передав до

музею січкарню фабричного виробництва 80-х рр. XIX ст. (інв. № НДФ-2951). Січкарня складається зі станка-чотириноги розміром 82х55х90 см, до якого кріпиться корито-лоток, і робочого механізму. Механізм складається з великого колеса діаметром 75 см, на спицях якого кріпляться два ножі, вальців, які подають сировину до ножів, і трибів, які передають крутячий момент від ведучого колеса до вальців. На ведучому колесі – отвір, у який вставлялася ручка. Використовувалася січкарня для подрібнення соломи, сіна, кукурудзи та інших рослин для приготування кормів для відгодівлі свійських тварин. За спогадами І.Л. Дроги, січкарню придбав його батько в місцевому магазині [2].

У лютому 1983 р. житель с. Погреби Драбівського р-ну Полтавської обл. Михайло Павлович Чепурик подарував музею січкарню польського виробництва (м. Люблін), датовану кін. XIX ст. (інв. № Е-3052). В основі січкарні дерев'яний станок у формі трапеції (низ 75х52 см; верх 102х45 см; висота 64 см) з повздовжніми та поперечними планками, заведеними в пази. У верхніх брусках отвори з гвинтами для кріплення стійок із робочим механізмом. На вісь насаджено два колеса-маховика (діаметр 133 см) з ручками, на краях осі – треби-шестерні. Вони передають рух на вальці із зубцями-виступами і втягують солому, траву, кропиву тощо, що подається по кориту-лотку до ножів-пластин [2].

У лютому 1983 р. у Горпини Павлівни Гордієнко, жительки с. Гайшина Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл., для музейної колекції була придбана за 5 крб. січкарня-бурякорізка іноземного виробництва, типова для побуту заможних господарств 2 пол. XIX ст. (інв. № Е-3055). В основі – підставка тра-

пецієподібної форми на чотирьох ніжках з поперечними металевими пластинами. Зверху на станині вмонтовано шаткувальний пристрій з робочим механізмом. На вісь насаджено колесо з ручкою, на краях осі – треби-шестерні, які передають рух на вальці із зубцями-виступами та робочі ножі-пластини із заточеним лезом. Зверху – конусоподібної форми барабан для різаних буряків, поруч дисковод із скісним зрізом [2].

Цього ж року до музею потрапила невеличка січкарня (16х55 см) фабричного виробництва кін. XIX ст. із с. Денисів Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл. (інв. № Е-2528). Складається з верхньої дугоподібної спареної частини, що закріплена одним кінцем в дерев'яну рукоятку, а другим скріплена з допомогою гайок з нижньою зубчастою трьохрядною частиною. Спереду в січкарні є носове нарізне загострення для забивання в дерево [2].

Після тривалої перерви, в 1987 р. у Гната Самійловича Лисенка, мешканця с. Малої Каратулі Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл., була придбана за 20 крб. соломорізка фабричного виробництва 50-х рр. XX ст. (інв. № Е-3539). Основні деталі: станина, корпус, робочий ротор, колесо-маховик, чавунне кільце і застережний щит. В корпусі є камера робочого диску і камера з подавальним механізмом. Робочий ротор складається з валу, на якому два рухомі ножі з лезами. Ріжучий апарат вмонтований в кожух. Матеріал для переробки вручну подають на приймальний майданчик – «лоток». У рух приводиться за допомогою ручки і колеса-маховика. Призначалася соломорізка для подрібнення соломи, сіна, стебел кукурудзи та інших грубих кормів. Розміри соломорізки: висота станини 97 см, основа 69х60 см, діаметр колеса 105 см. [2]. Експонується соломорізка в Музеї хліба НІЕЗ «Переяслав».

Таким чином, колекція сільськогосподарської техніки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» репрезентує типові для селянських господарств 2 пол. XIX – 1 пол. XX ст. пристрої для подрібнення рослинної сировини кустарного і фабричного виробництва, виготовлені на вітчизняних та іноземних підприємствах, різномані-

тні за формою, розмірами та конструкцією. Це практичні, економічні, надійні, довговічні механізми, які є унікальною складовою фондовою збірання Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав». Нині діяльність музею спрямована на наповнення колекції сучасними пристроями для подрібнення рослинної сировини.

ЛИТЕРАТУРА

1. Жам О.М. Хліборобська техніка Музею хліба Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» // Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання історії техніки» – К., 2003. – С. 146-149.

2. Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав». Фонди. Обліково-фондова документація. Групи «Науково-допоміжний фонд», «Етнографія».

Жам Е.Н. Коллекция устройств для измельчения растительного сырья (по материалам НИЭЗ «Переяслав»). В статье рассматривается история формирования коллекции механизмов для измельчения соломы, сена, силосной зеленой массы 2 пол. XIX – 1 пол. XX вв. Национального историко-этнографического заповедника «Переяслав».

Ключевые слова: механизм для измельчения, солома, сено, силосная зеленая масса, музей, коллекция, экспозиция, конструкция, материал, производство.

Jham O.M. Collection of the devices for shredding straw, hay, silage green mass in the National historical-ethnographic Reserve "Pereyaslav". In this article the history of formation of the collection of the devices for shredding straw, hay and silage green mass of the second half of the XIX – first half of the XX century in the National historical-ethnographic Reserve "Pereyaslav" is dealt with.

Key words: devices for shredding, straw, hay, silage green mass, museum, collection, exhibition, design, materials, manufacturing.

ХЛІБОПЕКАРСЬКЕ ПРОМИСЛОВЕ ОБЛАДНАННЯ 60-80-Х РР. XX СТ. В ЕКСПОЗИЦІЇ МУЗЕЮ ХЛІБА НІЕЗ «ПЕРЕЯСЛАВ»

Шакула В.М.

(Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»)

В НІЕЗ «Переяслав» зібрана невелика, але представницька колекція промислового обладнання 60-80 рр. для хлібопечення. В статті наведено опис експонатів, дані їх основні параметри, прослідковано їх походження.

Ключові слова: хлібопекарство, просіювач, піджевлювач, діжа, тістомісильна машина, хлібопекарська піч.

Промислове хлібопекарство в Україні розпочалося в 30-ті рр. XX ст., коли було запущено перші пекарні. Оскільки

не завжди існувала можливість їх будувати, то пристосовували вільні приміщення або переобладнували інші підприємства.